

Рилушко Ірина Олександрівна

вчитель-дефектолог

КЗ «Запорізька спеціальна загальноосвітня
школа-інтернат «Джерело» Запорізької обласної ради

ДО ПИТАННЯ КОМУНІКАТИВНОГО РОЗВИТКУ УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У статті проаналізовано особливості комунікативного розвитку учнів з порушеннями інтелектуального розвитку. Визначено специфіку та труднощі розвитку як усного, так і писемного мовлення зазначеної категорії учнів. Окреслено специфіку та склад словника учнів з порушеннями інтелекту, засоби його формування. Обґрунтовано взаємозалежність психофізіологічних особливостей розвитку дітей з порушеннями інтелектуального розвитку та формування і становлення їх комунікації. Акцентовано увагу на методах і формах роботи щодо комунікативного розвитку учнів зазначеної категорії.

Ключові слова: мовлення, розвиток, комунікація, учні з порушеннями інтелектуального розвитку, словник.

Rylushko Iryna Oleksandrivna

special education teacher

KZ «Zaporizhzhya special boarding school «Source»
Zaporozhye regional council

ON THE ISSUE OF COMMUNICATIVE DEVELOPMENT OF STUDENTS WITH INTELLECTUAL DISABILITIES

The article analyzes the features of communicative development of students with intellectual disabilities. The specifics and difficulties of development of both oral and written speech of this category of students are determined. The specifics and composition of the vocabulary of students with intellectual disabilities, the means of its formation are outlined. The interdependence of psychophysiological features of development of children with intellectual disabilities and the formation and formation of their communication is substantiated. Emphasis is placed on methods and forms of work on communicative development of students of this category.

Keywords: speech, development, communication, students with intellectual disabilities, vocabulary.

Постановка проблеми: На сучасному етапі розвитку спеціальної освіти гостро порушується питання всебічного гармонійного розвитку дітей з порушеннями інтелектуального розвитку з метою їх подальшої успішної соціалізації. У зв'язку з цим необхідним є створення сприятливих умов для особистісного становлення дітей зазначеної категорії, важливим компонентом якого є комунікативна діяльність.

У контексті окресленого питання дослідники галузі спеціальної освіти А. Аксьонова, Л. Вавіна, М. Гнезділов, Н. Кравець, Л. Логвінова, В. Петрова, Г. Піонтківська, В. Синьов, З. Смирнова, Н. Тарасенко, Т. Ульянова, М. Шеремет

зазначають, що мовленнєвий розвиток учнів з порушеннями інтелекту передбачає збагачення і активізацію словника; удосконалення граматичної будови мовлення; розвиток комунікативних умінь і навичок у різних формах вираження зв'язного мовлення.

Актуальність: За дослідженнями провідних науковців спеціальної педагогіки (В. Бондар, Л. Вавіна, Н. Кравець, В. Синьов, Є. Соботович, В. Тарасун, Т. Ульянова, М. Шеремет, М. Ярмаченко та інших) комунікативна спрямованість навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку визначається основними функціями мовлення, які спрямовані на формування соціально активної особистості.

На думку Г. Дульнева, І. Єременка, Л. Занкова, О. Лурія, Р. Лалаєвої, М. Певзнер, В. Петрової, С. Рубінштейн, В. Синьова, Т. Ульянової, М. Феофанова, Ж. Шифа мовлення відіграє вагомую роль у психічному розвитку учнів, у розвитку мислення і психічної діяльності в цілому. Включення мовлення у пізнавальну діяльність учнів з інтелектуальними порушеннями перебудовує їх психічні процеси. Такі мисленнєві операції, як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстрагування, розвиваються і удосконалюються по мірі оволодіння мовленням.

Мета статті – проаналізувати особливості комунікативного розвитку учнів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Виклад основного матеріалу. Розвиток комунікативних умінь і навичок в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку відмічає О. Корніяка, розглядається як одне з найважливіших завдань спеціального закладу загальної середньої освіти. У Державному стандарті спеціальної освіти, зазначено, що важливим компонентом життєвої компетентності учнів з особливими освітніми потребами є реалізація комунікативного принципу, який є провідним у навчально-виховній діяльності [4].

Діти з порушеннями інтелекту, констатує В. Печерський, оволодівають мовленням сповільнено. Вони пізніше, ніж це буває за нормотипового розвитку, починають розуміти звернене мовлення, пізніше починають користуватися активним мовленням. Недорозвиток мовлення тією чи іншою мірою можна спостерігати на різних рівнях комунікації дітей, як молодшого, так і старшого шкільного віку. У цьому певну роль відіграють також порушення, які відмічаються в розвитку дрібної моторики та артикуляції дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

Дослідник звертає увагу на те, що словник учнів молодших класів спеціального закладу загальної середньої освіти доволі бідний, складається переважно з іменників та дієслів. Серед іменників переважають слова, що позначають добре знайомі дітям предмети. Дієслова ж переважно безпрефіксні. Прикметники займають незначне місце в словнику учнів зазначеної категорії. Слова, які використовують діти, вживаються ними у наближених, неспецифічних значеннях. Так, туфлі це і черевики, і босоніжки, і кросівки. Слово «хороший» використовується в значенні «добрий», «веселий», «красивий», «слухняний», «чистий» тощо [6].

Речення, які використовують учні, зазначає В. Печерський, переважно прості, складаються з одного-чотирьох слів. Вони мають не лише примітивну, але й часто неправильну будову. У них порушене узгодження слів у реченні, мають місце пропуски другорядних членів речення, і навіть головних членів. Складні, особливо складнопідрядні речення, використовуються учнями старших класів, що свідчить про труднощі в плані розуміння і відображення взаємозалежностей між об'єктами та явищами навколишньої дійсності.

У старших класах словниковий запас учнів з порушеннями інтелекту значно збагачується. Цьому сприяє спеціальне навчання, розширення життєвого досвіду. Проте дефіцит слів зберігається, а використовувані речення залишаються переважно простими і за своєю будовою не завжди відповідають загальноприйнятим нормам [6].

Учні спеціального закладу загальної середньої освіти, констатує В. Печерський, рідко бувають ініціаторами діалогів. Це пов'язано з недорозвитком їх мовлення, вузьким колом інтересів та мотивів, із невмінням розпочати бесіду, зрозуміти висловлювання або запитання співрозмовника і відповісти йому. Діти з порушеннями інтелекту не вміють слухати і розуміти те, про що їх запитують. Тому в одних випадках вони мовчать, а в інших відповідають не до ладу або спонтанно повторюють частину запитання. Розгорнуті відповіді, що складаються не з одного-двох слів, від них можна почути не часто [6].

За дослідженнями О. Омельченко, В. Тарасун, Л. Федорович, учні з порушеннями інтелектуального розвитку краще володіють діалогічним мовленням. Проте часто вони не знають, як розпочати розмову, як запитати людину, особливо незнайому, про щось, як відповісти на запитання. Причиною тому служить не лише недостатня сформованість мовлення, а й особливості

мотиваційної та емоційно-вольової сфери. Відповіді учнів можуть бути занадто стислими або надмірно докладними. В останньому випадку вони за своїм змістом далекі від запитання, містять повторення, несуть додаткову неадекватну інформацію [5].

В учнів з інтелектуальними порушеннями, особливо молодших класів, недостатньо сформована регулююча функція мовлення. Вказівки дорослого сприймаються дітьми неточно і не завжди визначають зміст і послідовність виконуваної діяльності. Це передусім стосується роботи зі складними інструкціями. Діти забувають запропоновану в інструкції послідовність дій, пропускають і переставляють деякі з них, недостатньо осмислюють завдання. Учням з інтелектуальними порушеннями, навіть старших класів, важко відтворити хід уже виконаної роботи, вони не можуть самостійно планувати діяльність [6].

Недорозвиток усного мовлення дітей з інтелектуальними порушеннями зумовлює труднощі опанування грамотою. Труднощі оволодіння писемним мовленням, констатують О. Омельченко, В. Тарасун, Л. Федорович, учнями з порушеннями інтелектуального розвитку зумовлені загальним недорозвитком мовлення, передусім – несформованістю фонематичного сприймання. Певні труднощі викликає в учнів засвоєння букв, оптичні образи яких недостатньо точно зв'язуються з певними фонемами. До того ж ці образи важко запам'ятовуються. Діти з інтелектуальними порушеннями повільно опановують техніку читання. Читаючи, вони допускають багато помилок – не дочитують закінчення, пропускають, переставляють букви, спотворюють, замінюють слова. Багато школярів довго не можуть зрозуміти, що означає прочитане слово. Особливо складним для них є злиття звуків [5].

Організація педагогічної роботи на уроках української мови (А. Аксьонова, Н. Барська, Л. Вавіна, В. Воронкова, М. Гнезділов, Г. Дульнев, Н. Кравець, В. Левицький, В. Петрова, Г. Піонтківська, З. Смирнова, Т. Ульянова, М. Феофанов та інші) вимагає постійної уваги до більш повного використання потенційних інтелектуальних і мовних можливостей школярів з інтелектуальними порушеннями з метою підвищення ефективності процесу навчання. Комунікативний підхід до вивчення української мови, як зазначає А. Аксьонова, припускає потребу в спілкуванні, мотиви акту спілкування, умови, за яких здійснюється спілкування. Виконання комунікативних завдань забезпечує формування комунікативної компетенції учнів [1].

У дослідженнях М. Гнездилова обґрунтовується положення про те, що формування всіх видів мовленнєвої діяльності на уроках мови є одним з основних завдань і методичним принципом навчання мови. На його думку, сформованість у школярів з інтелектуальними порушеннями таких мовленнєвих навичок і вмінь і навичок, як читання і письмо, значно розширює коло їх комунікативних можливостей. Читаючи й аналізуючи під керівництвом вчителя тексти, учні набувають навички усвідомлення змісту прочитаного, а разом з тим засвоюють нові лексико-граматичні і синтаксичні конструкції [2].

А. Аксьонова, Л. Вавіна, М. Гнездилов, В. Петрова, Г. Піонтківська, З. Смірнова, Т. Ульянова та інші відзначають, що робота, спрямована на комунікативний розвиток учнів з інтелектуальними порушеннями, повинна проводитися в двох напрямках: формування мовленнєвих навичок і вмінь з одного боку і навчання використанню цих навичок і вмінь у практичній діяльності – з іншого.

О. Проскурняк зазначає, що сформовані вміння та навички у школярів з інтелектуальними порушеннями, на думку вчених, залишаються недостатньо дієвими без систематичного їх застосування в практиці мовленнєвого спілкування. Для того, щоб розробити досить ефективні прийоми роботи і вправи з формування комунікативних навичок і вмінь в учнів з інтелектуальними порушеннями необхідно, перш за все, враховувати особливості мовленнєвого розвитку даної категорії учнів. Основна причина труднощів для учнів з інтелектуальними порушеннями у формуванні комунікативних навичок і вмінь, як вказували Л. Занков, Ж. Шиф та інші – це відсутність в них потреби у говорінні і письмі, так званої мотивації мовлення, яка у таких учнів сама по собі не виникає [7].

Для формування і розвитку комунікативних навичок і вмінь в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку, на думку В. Печерського, вчителю необхідно правильно організувати, в першу чергу, словникову роботу, що передбачає максимально ефективний відбір лексичного матеріалу, його семантизацію з наступним систематичним включенням в практику мовленнєвої діяльності. Учителю необхідно систематично формувати і закріплювати ці вміння протягом усього періоду навчання у відповідності з програмними вимогами.

У результаті аналізу необхідної науково-методичної літератури, враховуючи надбання в галузі сучасної спеціальної освіти, зазначаємо, що для

розвитку комунікативних умінь і навичок в учнів з порушеннями інтелекту необхідно створити такі умови: спонукати постійно користуватися мовленням; навчати правильно добирати слова для висловлювання та побудови фраз; вимагати правильно будувати висловлювання; привчати викладати свої думки логічно, чітко, без помилок в усній і писемній формі [6].

Удосконалення мовлення школярів, з боку граматичної правильності, передбачає активне використання існуючих зв'язків між лексикою, морфологією та синтаксисом. Як зазначають О. Біляєв, Д. Богоявленський, С. Жуйков, Г. Іваницька, А. Маркова, В. Мельничайко, Л. Симоненко, О. Текучов, Л. Федоренко, уміння використовувати набуті знання у практичній діяльності самі по собі не розвиваються і потребують спеціально організованого навчання. Як стверджують Л. Виготський, О. Леонтьєв, П. Гальперін процес розвитку комунікативних навичок і умінь в учнів з інтелектуальними порушеннями повинен ґрунтуватися на взаємозв'язку розвитку мовлення і мислення.

Роботу з розвитку комунікативних навичок і умінь, зазначає І. Єременко, необхідно розпочинати з проведення словникової роботи. Зміст словникової роботи передбачає – розширення й активізацію словника, розкриття значення слів, розвиток навичок правильного вживання слів, ознайомлення з найпростішими фразеологізмами [3].

Виходячи з цього, науковці пропонують використовувати такі прийоми роботи з розвитку мовленнєвих та комунікативних умінь і навичок в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку: забезпечення активності і самостійності учнів під час виконання лексико-граматичних і граматико-стилістичних вправ; створення ситуацій, які б спонукали до використання мовних знань у самостійних усних і письмових висловлюваннях учнів; виправлення помилок у мовленні школярів в навчально-виховній діяльності.

Висновки. Отже, проаналізувавши теоретичні дослідження щодо комунікативного розвитку учнів з порушеннями інтелектуального розвитку, визначаємо, що ці питання є досить актуальними, адже їх вирішення впливає на інтеграцію дитини у соціум. Для комунікативного розвитку учнів з інтелектуальними порушеннями науковці пропонують використовувати прийоми і методи вправ, створення мовних ситуацій, самостійної роботи з розвитку зв'язного мовлення учнів, а також постійну увагу педагога до висловлених думок учнями.

Перспектива дослідження. У аналізі комунікативного розвитку учнів з порушеннями інтелекту на базі Запорізької спеціальної загальноосвітньої школи-інтернат «Джерело» Запорізької обласної ради за допомогою розробки діагностичних методик тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксёнова А. К. Методика обучения русского языка в специальной (коррекционной) школе / А. К. Аксенова. – М. : ВЛАДОС. – 1999. – 326 с.
2. Гнездилов М. Ф. Обучение русскому языку в старших классах вспомогательной школы. М. : Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1962. 200 с.
3. Єременко І. Г., Турчинська В. Є. Готовність розумово відсталих дітей до навчання в допоміжній школі. К. : Рад. шк., 1981. 81 с.
4. Корніяка О. М. Психологія комунікативної культури школяра. К. : Міленіум, 2006. 334 с.
5. Омельченко І. М, Тарасун В. В., Федорович Л. О. Вступ до спеціальності логопедія: навч. пос. Кременчук : Християнська Зоря, 2011. 416 с.
6. Печерский В. Г. Способности подростков и юношей с легкой умственной отсталостью к продуктивному межличностному взаимодействию : автореф. дис. на соискание научной степени докт. психолог. наук. М., 2009. 36 с.
7. Проскурняк Е. И. Экспертная оценка развития коммуникативной деятельности учащихся с умственным недоразвитием *Научные ведомости БелГУ. Сер. Гуманитарные науки.* Харьковская государственная академия культуры. 2013. №27 (170). Вып. 20. С. 300–307.

Самсоненко Юлія Геннадіївна

магістрантка спеціальності 016 Спеціальна освіта
(Тифлопедагогіка. Сурдопедагогіка)
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка
Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент
О. В. Колишкін

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗІ ЗНИЖЕНИМ СЛУХОМ ДБАЙЛИВОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ

У статті розкрито проблему формування у дітей молодшого шкільного віку зі зниженим слухом дбайливого ставлення до природи в умовах спеціального освітнього закладу, в ході вивчення якої визначено складність та неоднозначність підходів до реалізації завдань екологічної освіти та виховання молодших школярів, необхідність реалізації гуманістичного підходу, згідно з яким екологічні проблеми розглядаються особистістю як власні. Важливо визнати необхідність докорінної зміни пріоритетів у ставленні людини до природи, оскільки саме воно визначає дії, вчинки і є основою взаємодії індивіда з навколишнім середовищем.

Ключові слова: дбайливе ставлення, природа, діти молодшого шкільного віку, формування, знижений слух.